

กระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก

The process of suspend disputes as they appear in the Vinaya Pitaka

พระครูอุดมจันทสาร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Phrakruudomchantasan

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

E-mail: sophahai123@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการระงับอธิกรณ์มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การโจท ภิกษุผู้โจทต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือพูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี ส่วนจำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้าย ตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ผู้ต้องอาบัติปาราชิก 2) การลงโทษผู้ทำผิด จำแนกตามประเภทนิคหกรรม ได้แก่ 1) ตัซขณียกรรม การตำหนิ ตักเตือน 2) นิยสกรรม การถอดยศ ลดตำแหน่ง 3) ปัพพาทนียกรรม การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารถนียกรรม การให้ภิกษุผู้ดำบริภาษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม การไม่คบหาสมาคม (การยกวัตร) 6) ตัสสปายิกกรรม การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้ง่วงพุดกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ปากาสนียกรรม การประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม การคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารภนารายต่อพระ 9) พรหมทัณฑกรรม การลงโทษผู้ว่ายากสอนยากด้วยการไม่คบหาด้วย ส่วนการพ้นผิดมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมเข้าไปหาสงฆ์ กล่าวขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุลกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม ส่วนปฏิสารถนียกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้

คำสำคัญ: กระบวนการ, การระงับอธิกรณ์, พระวินัยปิฎก

Abstract

This academic article aims to study the process of resolving disputes in the Vinaya Pitaka. The results of the study found that the process of resolving disputes has 4 components: 1) Accusation: The accused monk must have the qualities of being virtuous or well-behaved,

and have the qualities of speaking, i.e. speaking the truth, speaking politely, and speaking with good intentions. The defendant or the offender is classified according to the type of nikhaka, such as causing a quarrel, causing a scandal, or harming the family, etc., and is not a person who has committed a parajika offense. 2) Punishment of the offender is classified according to the type of nikhaka, as follows: 1) Tacchaniyakamma: reprimanding and warning, 2) Niyasakamma: demoting and demotion, 3) Pabbachaniyakamma: expulsion from the group, 4) Patisaraniyakamma: making the monk who insulted the laity apologize to the laity, 5) Ukkhepaniyakamma: not associating (raising the vows), 6) Tassapāpiyakamma, 7) Pakasaniyakamma-announcing to the Buddhist community about a monk's behavior that will bring disrepute to the community, 8) Pattanikutchanakamma-boycotting laypeople who wish ill of a monk, 9) Brahmahandakamma-punishing those who are difficult to teach by not associating with them. The steps and methods for acquitting oneself are as follows: 1) The monk who has been under disciplinary punishment goes to the Sangha and asks the Sangha to cease the karma for him 3 times, 2) The wise monk announces to the Sangha by means of a motion for the fourth offense that the monk has turned over a new leaf and comes to ask the Sangha to cease the karma for him, 3) The wise monk chants the karma vāja 3 times and proposes that the Sangha resolve to cease the karma, 4) The wise monk chants for the Sangha's resolution to cease the karma. As for the Patisaraniyakamma, the monk must first apologize to the laity, and then the Sangha will stop the karma.

Keywords: process, suspend disputes as they appear, the Vinaya Pitaka

บทนำ

การดำเนินการแก้ไขปัญหาคือการที่เกิดขึ้นในยุคแรกๆ ทรงมีพุทธานุญาตให้สงฆ์ปรับโทษแก่พระภิกษุผู้กระทำความผิดตามสมควรแก่โทษเรียกว่า การปรับอาบัติซึ่งเป็นวิธีการที่ทรงใช้เพื่อเป็นการแก้ปัญหาคือการละเมิดหรือกระทำความผิดต่อพระธรรมวินัยซึ่งจะมีบทลงโทษที่หนักบ้าง เบาบ้างตามแต่ลักษณะของความผิดที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าสังคมของพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีแค่ปัญหาการต้องอาบัติเท่านั้น หากแต่ยังมีปัญหาอื่นๆ อีกด้วย เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท ปัญหาการฟ้องร้องใส่ความกันด้วยเรื่องอาบัติ เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้เรียกว่า “อภิกถ” หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัด ต้องทำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538: 362-363) หรือเรื่องที่ต้องดำเนินการมีอยู่ 4 หมวดคือ 1) วิวาทาธิกรณ หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการทะเลาะวิวาทกันในเรื่องพระธรรมวินัยว่า นี่เป็นธรรมนี้เป็นวินัย เป็นต้น 2) อนวาทาธิกรณ

หมายถึง ปัญหาที่เกิดจากการโจทก์ฟ้องหรือกล่าวหาเกี่ยวกับเรื่อง การ ต้องอาบัติต่างๆ ทั้งหนักและเบา ซึ่งสงฆ์ จะต้องแก้ไขด้วยการลงโทษคนผิดและให้การรับรองผู้บริสุทธิ์ ที่ถูกกล่าวหาว่า 3) อาบัติตาทิกรณ์ หมายถึง ปัญหาอันเกิดจากการล่วงละเมิดข้อบัญญัติว่าด้วยศีลหรือ วินัย ซึ่งสงฆ์จะต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับ อาบัติ เช่น การเข้าปริวาสอยู่กรรม ประพฤติ มานัต เพื่อออกจากอาบัติ เป็นต้น 4) กิจจาติกรณ์ หมายถึง ปัญหาหรือกิจธุระที่สงฆ์ที่พึงจะต้องร่วมกันท าให้เสร็จด้วยการ ประกอบสังฆกรรม เช่น การอุปสมบทและการ กรานกฐิน เป็นต้น

รูปแบบและกระบวนการแก้ไขปัญหาดิกรณ์ที่เรียกว่า อธิกรณ์สมถวิธี ซึ่งมีอยู่ 7 ประการคือ 1) สัมมุ ขาวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือจะต้องกระทำด้วยความพร้อมหน้าของผู้เป็น โจทก์ ผู้เป็นจำเลย สงฆ์ และ หลักเกณฑ์วินัยตัดสินคือ พระธรรมวินัย 2) สติวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือการประกาศรับรองว่าผู้ ถูกกล่าวหาหรือถูก ฟ้องด้วยเรื่องอันไม่มีมูลว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ 3) อมูพหวินัย หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือ การประกาศรับรองว่าผู้ถูกฟ้องในเรื่องการต้อง อาบัติขณะที่เป็นบ้า เมื่อท่านหายเป็นบ้าก็ไม่ควรมีผู้ใดฟ้องร้องท่าน อีกเพราะถือว่าการกระทำความผิดในขณะที่เป็นบ้าไม่มีความผิด (อนาปัตติ) 4) ปฎิญาตกรณะ หมายถึง การแก้ไขปัญหาคือการปรับอาบัติจำเลยตามคำสารภาพ 5) เภยยุยสิกา หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาคือ ด้วยการถือเอาเสียงข้างมาก(ด้วย วิธีการจับฉลาก)เป็นเกณฑ์ในการตัดสิน 6) ตัสสปาปิยสิกา หมายถึง การ แก้ไขปัญหาโดยการลงโทษแก่ผู้ที่ทำผิดในกรณีที่ถูก สงฆ์สอบสวนแล้วให้การสับสนคือ รับบ้างปฏิเสธบ้าง จน ก่อให้เกิดความวุ่นวายในการดำเนินการ พิจารณาอธิกรณ์ของสงฆ์ 7) ตินวัตถการกวินัย หมายถึง กระบวนการ แก้ไขปัญหาในกรณีพระภิกษุทะเลาะกันด้วย วิธีการประนีประนอมเปรียบเสมือนการยุติปัญหาด้วยการกลบไว้ ด้วยหญ้า (พระกฤษณพล คุณงกโร (กลินพยอม), 2561: 2-3)

กระบวนการตัดสินทางพระวินัยของพระพุทธศาสนาเถรวาท จะใช้ บังคับเฉพาะในสังคมสงฆ์เพื่อให้ เกิดความสันติสุข และเพื่ออำนวยความสะดวกให้การประพฤติปฏิบัติใน ศีล สมาธิ และปัญญา ปราศจากความรังเกียจ ระหว่างกันว่าเป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ซึ่งกระบวนการตัดสินความผิด พระวินัยจะบัญญัติให้สงฆ์เท่านั้นเป็นผู้ ปฏิบัติหน้าที่และมีอำนาจสูงสุด ซึ่งจำนวนของภิกษุที่ประกอบ กันเป็นสงฆ์จะแตกต่างกันไปตามประเภทของ อธิกรณ์ คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตา ธิกรณ์ และ กิจจาติกรณ์ โดยมีหลักเกณฑ์ประกอบการ วินิจฉัยที่ประกอบด้วย ๑) องค์ประกอบของ สงฆ์ ๒) วินัยหรือสิกขาบท และ ๓) เจตนาของผู้กระทำความผิด (การุณ รักษาสุข, 2558: บทคัดย่อ)

การระงับความขัดแย้งในพระพุทธศาสนามีรูปแบบหรือเอกลักษณ์เฉพาะ ค่อนข้างแตกต่างจาก กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักพอสมควรที่เน้นตัดสินตามวัตถุพยานหรือหลักฐาน โดยพระพุทธศาสนาให้ ความสำคัญกับการยอมรับความผิดและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษากระบวนการ ระงับอธิกรณ์ในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นแนวทางในการวินิจฉัยและเลือกประยุกต์ใช้หลักการและแนวทางปฏิบัติ กับกระบวนการยุติธรรมในปัจจุบัน

การโจท

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ในการตรวจสอบ ชี้มูลพฤติกรรมของเพื่อนพรหมจรรย์ให้สำนึกว่า ได้ละเมิดพระธรรมวินัยหรือไม่ (วิ.ป. (ไทย) 8/289/384) ซึ่งภิกษุผู้โจทต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ (1) เป็นผู้มศีลบริบูรณ์ (2) ตั้งอยู่ในธรรม 5 ประการ คือ พุตรู้กาล พุทความจริง พุทสุภาพ พุทเพื่อประโยชน์ พุทด้วยเมตตาจิต (3) ประกอบด้วยธรรม (เจตนา) 5 ประการ คือ ความการุญ หวังประโยชน์ เอ็นดู การออกจากอาบัติ รักษาวินัย เหล่านี้เป็นองค์สมบัติของภิกษุโจท พร้อมด้วยหลักฐานที่มีมูล คือ ได้เห็นเอง ได้ยินเองหรือมีผู้บอกมา หรือรังเกียจโดยอาการ ถ้าหากภิกษุพบเห็นอาการทั้ง 3 แล้ว ไม่ทำการโจท พระพุทธองค์ทรงบัญญัติให้ปรับอาบัติแก่ภิกษุนั้น ตามพุทธบัญญัติทรงกำหนดให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ทุกรูปถ้าละเลย ถือว่ามีความผิดต้องอาบัติด้วย พระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตให้คฤหัสถ์เป็นภิกษุโจท แต่ให้เป็นผู้บอกกล่าวแก่ภิกษุแล้วให้ภิกษุนั้นพิจารณา หากเชื่อว่ามีมูลภิกษุนั้นก็เป็นภิกษุโจทได้ ส่วนในกฎหมายอาญาได้กำหนดให้ผู้มีสิทธินำอธิกรณ์ขึ้นว่ากล่าวได้ทั้งภิกษุสงฆ์ สามเณร และคฤหัสถ์ ซึ่งแยกเป็น 2 ประเภท ดังนี้คือ ประเภทภิกษุสามเณร (1) เป็นภิกษุปกติ มีสังกัดวัดเดียวกัน นิคมเดียวกัน เป็นผู้มีส่วนได้เสีย หรือ (2) เป็นภิกษุปกติหรือสามเณร พร้อมศีลและอาจารย์ ต่างสังกัดวัดกันเป็นผู้กล่าวหาหรือ (3) เป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ ไม่มีอำนาจลงนิคมกรรม แจ้งการกระทำความผิด หรือพฤติกรรมอันน่ารังเกียจที่ได้พบเห็นต่อภิกษุผู้พิจารณา เป็นผู้แจ้งความผิดประเภทคฤหัสถ์ (1) เป็นผู้เสียหาย หรือผู้แทนโดยชอบธรรมของผู้เสียหาย หรือ ผู้มี อำนาจกระทำการแทนนิติบุคคลผู้เสียหายตามกฎหมาย กรณีเป็นความเสียหายเฉพาะส่วนตัว (2) เป็นคฤหัสถ์ นับถือพระพุทธศาสนา อายุ 20 ปี มีความประพฤติดี มีอาชีพ มีวาจาเชื่อถือได้ เป็นผู้กล่าวหา (คหกรรม คำสอนทาและอดุลย์ ชันทอง, 2558: 65-78)

ในส่วนของจำเลยหรือผู้ถูกโจท มีหลักการดังนี้ ประเภทของจำเลยจัดตามประเภทของการทำความผิดที่เป็นเหตุให้ถูกลงนิคมกรรม ดังนี้

1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงตชชนียกรรม คือ ผู้ดำเนิน ตักเตือนภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ทำการทะเลาะเบาะแว้ง ก่อการวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว และก่ออธิกรณ์ในหมู่สงฆ์ 2) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิย กรรม คือ ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท ซึ่งกรรมประเภทนี้ใช้ได้กับภิกษุที่มียศหรือตำแหน่งเท่านั้น 3) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปัพพาชนียกรรม คือ ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทรามซึ่งทำให้หมู่คณะเสียชื่อเสียง และชาวบ้านขาดศรัทธา 4) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม คือ ภิกษุผู้ด่าบริภาษคฤหัสถ์ 5) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปณียกรรม คือ ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วก็ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ปรารถนาจะทำคืนหรือแสดงอาบัติ หรือมีความเห็นผิด เห็นไม่ถูกต้องดีงามและไม่ยอมสละความเห็นนั้น (วิ.ม. (ไทย) 5/418/35)) 6) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงตัสสาปิยกรรม (วิ.จ. (ไทย) 6/205/320) คือ ภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้งัดกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปกาสนียกรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/336/180) คือ ภิกษุที่ก่อเรื่องให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) คฤหัสถ์ผู้ถูกสงฆ์ลงปัตตนิกุชชนกรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/265-268/44-49) (การคว่ำบาตร) คือ คฤหัสถ์ผู้

ปรารภณารายต่อพระรัตนตรัย 9) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์กรรม (วิ.จ. (ไทย) 7/445/386-390) (การไม่คบหา) คือ ภิกษุผู้เป็นคนว่ายากสอนยาก

ก่อนที่จะลงโทษผู้ทำผิดหรือจำเลย หากผู้ทำผิดนั้นเป็นปาราชิก สงฆ์ต้องให้สึก ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องถูกลงโทษด้วยนิคหกรรม หากเป็นอาบัติที่แก้ไขได้ ให้ออกจากอาบัติก่อนลงโทษ การลงโทษให้ทำต่อหน้าสงฆ์ (สัมมุขาวินัย) แต่ปัจจุบันนิคหกรรมของมหาเถรสมาคมแม้จำเลยจะไม่มาฟังการตัดสินสงฆ์ก็สามารถลงโทษได้ โดยสรุป ภิกษุผู้ใดต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือ พูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี จำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้ายตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ว่าต้องอาบัติปาราชิก

การตัดสิน

ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงวิธีการตัดสินเพื่อลงโทษผู้ทำผิด ซึ่งได้แก่อธิกรณสมณะ 7 นั้นเอง ดังนี้

1. ประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้ง

เนื่องจากภิกษุสงฆ์มีพระธรรมวินัยเป็นเครื่องหล่อหลอมกล่อมเกลาจิตใจและศีลาจาร วัตรให้งดงาม เป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น ขณะเดียวกันพระธรรมวินัยก็เป็นต้นเหตุของความ ขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เพราะความคิดเห็นในพระธรรมวินัยที่แตกต่างอันเนื่องมาจากการตีความ พระธรรมคำสอนที่แตกต่างกัน จากการถูกจำกัดในการรับรู้หรือการมีโอกาสในการศึกษาเรียนรู้พระ ธรรมวินัยที่แตกต่างจึงมีความคิดเห็นที่แปลกแยกออกไปตามองค์ความรู้ แต่ละองค์ซึ่งเป็นเรื่องของ ทิฏฐิสามัญญตา (ทิฏฐิ) การประพฤติปฏิบัติตามที่เข้าใจในพระธรรมวินัยที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกัน อันเป็นเรื่องของสัสสามัญญตา (ศีล) การโจทก์กล่าวหา กันในเรื่องของสัสวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติหรืออาชีวิวิบัติ และการปฏิบัติกิจที่สงฆ์พึงกระทำให้สงบด้วยหน้าที่ ซึ่งเรียกว่าสังฆกรรม เหล่านี้ล้วน เป็นปัญหาของภิกษุ ซึ่งสอดคล้องกับคำว่า “อธิกรณ” ในพระวินัยปิฎก ตามรูปศัพท์ อธิกรณ แปลว่า”ภารกิจที่พึงทำให้สงบ ให้เรียบร้อยเหมาะสม” เมื่อรู้สาเหตุของปัญหาแล้ว พระพุทธองค์จึง ทรงจำแนกประเภทของปัญหาหรือความขัดแย้งในแง่ของพระวินัยออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

1) วิวาทาธิกรณ จะต้องมีการชี้ว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด

2) อนุวาทาธิกรณ จะต้องมีการพิจารณาว่าจริงหรือไม่จริง เพื่อลงโทษผู้ฝ่าฝืนพระธรรมวินัย และคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ที่ถูกกล่าวหา

3) อาปัตตาธิกรณ อาบัติที่ต้องปลดปล่อย หรือกระทำความผิดหรือปลงอาบัติ

4) กิจจาธิกรณ ย่อมระงับด้วยการทำสังฆกรรม แม้จะแยกประเภทของปัญหา แล้วแต่ พระพุทธองค์ได้ทรงมองปัญหาของภิกษุเป็น 2 นัย คือ

(1) ปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้ง คดีพิพาท การฟ้องร้องกล่าวหากันในศีลาจาร วัตร การประพฤติปฏิบัติที่แตกต่าง

(2) ปัญหาเกี่ยวกับกิจของสงฆ์ที่ต้องกระทำตามหน้าที่ให้เสร็จสิ้น ประเพณีสังฆกรรมต่างๆ การระงับอธิกรณ์ ในข้อกล่าวหาเรื่องศีลาจารวัตรหรือการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องของอนุวาธิกักรณ

2. การตัดสินคดีความตามแนวพุทธวิธี (การระงับอธิกรณ์)

ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย สิ่งทีกระบวนกรตุลาการในระบอบการ ปกครองของฝ่ายอาณาจักรเรียกว่าคดีนั้น ส่วนในพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาเรียกว่า อธิกรณ์ เมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น สงฆ์ทำหน้าที่เป็นสถาบันตุลาการ วินิจฉัยตัดสินให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย วิธีการในการวินิจฉัยของสงฆ์เรียกว่า วิธีระงับอธิกรณ์ ตามพระวินัยพุทธบัญญัติ คดีหรืออธิกรณ์ที่ สงฆ์จะต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันตุลาการ มี 4 อย่าง คือ

1) **วิวาทาธิกรณ์** ได้แก่ การวิวาทของภิกษุ 2 ฝ่าย การวิวาทหรือการโต้แย้งกันที่จัดว่า เป็นอธิกรณ์ที่สงฆ์จะต้องประชุมกันพิจารณาตัดสินนั้น จะต้องเป็นการวิวาทที่ปรารภพระธรรมวินัย เมื่อวิวาทาธิกรณ์ทำนองนี้เกิดขึ้นสงฆ์จำเป็นต้องวินิจฉัยและตัดสินว่าฝ่ายใดผิดฝ่ายใดถูก ส่วนการ วิวาทกันเพราะเหตุอื่นที่ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย สงฆ์อาจไม่จำเป็นต้องประชุมกันตัดสิน เพราะในกรณีเช่นนี้ผู้ก่อการทะเลาะวิวาทผิดด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งมีพระวินัยปรับอาบัติชัดเจนอยู่แล้ว แต่ในบางกรณีก็อาจต้องประชุมสงฆ์เช่นกัน

2) **อนุวาธิกักรณ** ได้แก่ การกล่าวโทษกันด้วยอาบัติ เช่น พระภิกษุมาพน พล่ามโทษ พระภิกษุมาบ่น ว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสส เพราะเห็นว่าภิกษุมาบ่นสัจจับต้องกายผู้หญิง เป็นต้น ตามพระวินัย การกล่าวโทษกันด้วยอาบัติ จัดเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่สงฆ์จะต้องประชุมกันวินิจฉัย ตัดสิน

3) **อาปัตตาคิกรณ** ได้แก่ อาบัติที่พระภิกษุต้องแล้ว คือ ประพฤติผิดพระวินัยบัญญัติ และเป็นอาบัติตามลักษณะที่ประพฤติดิต จัดเป็นอธิกรณ์อย่างหนึ่ง เพราะเมื่อต้องอาบัติแล้ว จำเป็นต้องปลดเปลื้องตนให้พ้นจากอาบัติโดยวิธีที่พระวินัยกำหนด จึงจะกลับเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ตามเดิม ยกเว้นภิกษุผู้ต้องอาบัติปรารภิก เพราะอาบัติชนิดนี้เมื่อต้องแล้วก็ขาดจากความเป็นภิกษุไป เลย จะทำคืนเหมือนอย่างอาบัติประเภทอื่นไม่ได้

4) **กิจจาธิกรณ** ได้แก่ กิจที่เกิดขึ้นแล้วเป็นหน้าที่ของสงฆ์จะต้องจัดตั้งท ทุกประเภท เช่น การรับบุคคลเข้าหมู่(อุปสมบท) การสวดปาติโมกข์ แต่ในที่นี้ขอกล่าวเฉพาะกิจที่สงฆ์พึงทำเพื่อ ลงโทษพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้มีความประพฤติเสียหายแก่ผู้อื่นหรือแก่ส่วนรวม การลงโทษในลักษณะ ของกิจจาธิกรณนี้ ศัพท์วิชาการของวินัยเรียกว่า นิคคหะ หรือ นิคคหกรรม คำว่า นิคคหะ แปลว่า ช่ม หรือ การช่ม โดยใจความก็คือ การลงโทษกิจกรรมของสงฆ์ที่เรียกว่านิคคหะนี้ สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ของการบัญญัติพระวินัยอย่างหนึ่งที่ว่า “เพื่อช่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อความผาสุกแห่ง พระภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก คำว่า เพื่อช่มผู้เก้อยาก โดยใจความก็คือ เพื่อลงโทษบุคคลผู้ประพฤติชั่วโดย ไม่มีความละอาย วัตถุประสงค์ของการลงโทษ ก็เพื่อให้รู้สึกในความผิดและเพื่อให้เข็ดหลาบ ไม่ประพฤติเสื่อมเสียอีกต่อไป

3. วิธีในการระงับอธิกรณ์

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

เมื่อมีอิทธิพลอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ย่อมเป็นหน้าที่ตามพระวินัยของสงฆ์ที่จะต้อง ประชุมกัน ได้ ส่วน วินิจฉัย ตัดสิน และลงโทษ ผู้ก่อให้เกิดอิทธิพล ตามควรแก่กรณี ศัพท์วิชาการของ พระวินัยเรียกวิธีระงับอิทธิพลว่า อิทธิพลสมณะ มีอยู่ 7 ประการด้วยกัน คือ

1) สัมมุขาวินัย แปลว่า ถือเอาความ หมายความว่า การระงับอิทธิพลแบบพร้อมหน้า วิธีนี้เป็นวิธีหนึ่งที่ให้สงฆ์ระงับอิทธิพลทั้ง 4 คือในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และ หรือพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า พร้อมหน้าสงฆ์ หมายความว่า ในการระงับอิทธิพลมีภิกษุเข้าร่วมประชุมครบองค์ เป็นสงฆ์ตามพระวินัยกำหนด ส่วนพร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัยนั้น หมายความว่า วิธีการระงับ อิทธิพลนั้น ดำเนินไปถูกต้องตามพระธรรมวินัย คำว่าพร้อมหน้าบุคคล ได้แก่ คู่วิาท ผู้ก่อให้เกิด อิทธิพลอยู่พร้อมหน้ากันทั้งสองฝ่าย (ตัดสินโดยวิธีนี้โดยพระธรรมวินัย)

2) สติวินัย วิธีนี้ ใช้กับกรณีที่ภิกษุมีเจตนาชั่วร้ายบางรูป หรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์กล่าวโจท พระอรหันต์ด้วยอาบัติชั่วหยาบอย่างใดอย่างหนึ่ง สงฆ์จึงสวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้ มีสติสมบูรณ์เต็มที่ เพื่อป้องกันไม่ให้ใครๆ โจทท่านด้วยอาบัติอีก (ตัดสินโดยวิธีนี้โดยพระธรรมวินัย)

3) อมฺพหวินัย วิธีนี้ ใช้กับกรณีที่ภิกษุเคยเป็นบ้าแต่หายจากการเป็นบ้าแล้ว คือขณะที่ ยังเป็นบ้าอยู่นั้น อาจจะมีประพฤติดวินัยโดยอาการต่างๆ เพราะสติวิปลาส แต่เมื่อหายจากการเป็นบ้าแล้ว ก็ไม่มีการประพฤติดวินัยเช่นนั้นอีก หรือภิกษุผู้รู้เท่าไม่ถึงการณ์กระทำตอนที่ เป็นบ้ามาโจทปรับอาบัติ ท่าน สงฆ์จึงสวดประกาศสมมติให้อมฺพหวินัยแก่ท่าน เพื่อป้องกันไม่ให้ใครโจทท่านด้วยอาบัติที่ ทำผิด วินัยตอนเป็นบ้า เพราะตามพระวินัยมีข้อยกเว้นสำหรับภิกษุผู้เป็นบ้าแม้จะทำความผิดวินัยอย่างไรก็ไม่ถือ ว่าเป็นอาบัติเพราะกระทำไปด้วยสติวิปลาส (ตัดสินโดยวิธียกผลประโยชน์จำเลย)

4) ปฏิญญาตกระณะ วิธีนี้เป็นวิธีระงับอิทธิพล ด้วยการปรับอาบัติตามปฏิญญาของ จำเลยผู้รับเป็นสัจย์ คือในกรณีที่บุคคลหรือภิกษุรูปหนึ่งโจทภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยอาบัติสังฆาทิเสสหรือ ปาจิตตีย์ เพราะเห็นภิกษุรูปนั้นนั่งในที่ลับๆ กับผู้หญิงสองต่อสอง และมีกิริยาอาการน่าสงสัย หรือ โจทด้วยอาบัติอย่างอื่นในเรื่องอื่น เมื่อมีอนุวาทาธิกรณ์เช่นนี้เกิดขึ้น สงฆ์จึงได้ประชุมกันพิจารณา ได้ ส่วนภิกษุผู้เป็นจำเลยรับสารภาพอย่างใด สงฆ์ก็ปรับอาบัติอย่างนั้นแก่ภิกษุจำเลยนั้น เมื่อสงฆ์ปรับ อาบัติจำเลยแล้ว และจำเลยยินยอมปฏิบัติตามมติของสงฆ์ อนุวาทาธิกรณ์ก็เป็นอันระงับ (ตัดสินโดย วิธีจำเลยรับอย่างไร ให้ปรับอย่างนั้น)

5) เภยยสิกขา เป็นวิธีระงับอิทธิพลโดยตัดสินตามเสียงส่วนมากของผู้เข้าประชุม วิธีนี้ใช้ กับกรณีที่ ไม่สามารถหาข้อยุติได้โดยเสียงเอกฉันท์เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมประชุมบางคนหรือส่วนหนึ่ง แสดงความเห็นแย้งต่อคำวินิจฉัยที่สงฆ์รับรอง เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นมาจึงจำเป็นต้องมีการ ออกเสียงคะแนน เมื่อนับคะแนนแล้วเห็นว่าเสียงข้างมากเป็นอย่างไรสงฆ์ก็ตัดสินไปตามนั้น (ตัดสิน โดยวิธีใช้เสียงข้างมาก)

6) ตัสสปาปิยสิกขา คำนี้แปลว่า กิริยาที่ทำด้วยความที่ผู้เป็นนั้นเป็นคนชั่ว วิธีนี้เป็นวิธีลงโทษ จำเลยผู้กระทำการละเมิดพระวินัยแล้วไม่ยอมรับสารภาพหรือไม่ยอมรับผิด ความผิดในข้อนี้ประมวล เข้าในข้ออนุวาท

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

ทาธิกรณ์ คือมีผู้เห็นเหตุการณ์เกี่ยวกับการละเมิดพระวินัยของภิกษุรูปหนึ่งรูปใดหรือ หลายรูปแล้วกล่าวโจทขึ้น ครั้นมีอนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้น คณะสงฆ์ร่วมกันประชุมเพื่อระงับอธิกรณ์แต่ ทั้ทั้งที่มีหลักฐานพยานชัดเจนผู้เป็นจำเลยยังไม่ยอมรับสารภาพผิด คณะสงฆ์พิจารณาแล้วเห็นว่า จำเลยละเมิดจริงจึงปรับอาบัติจำเลยตามลักษณะที่ละเมิด (ตัดสินคดีโดยใช้หลักฐานอันน่าเชื่อถือได้)

7) ตินวตถการกวินัย เป็นวิธีการระงับอธิกรณ์อย่างหนึ่งที่ใช้กับโทษชั้นลหุกาบัติ(อาบัติ เบา) แปลตามชื่อว่า ดูกุลบไว้ด้วยหญ้า วิธีการนี้ใช้กับภิกษุที่เป็นจำนวนมากทะเลาะวิวาทกันจน แบ่งเป็นสองฝ่ายหรือหลายฝ่าย ซึ่งในแต่ละฝ่ายก็มีความประพฤติที่ไม่เหมาะสมกับความเป็นสมณะ เพศมายหลายอย่าง เพื่อป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ยืดเยื้อลุกลามจนเป็นผลเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ พระพุทธศาสนา สงฆ์จึงดำเนินการระงับอธิกรณ์แต่เนื่องจากผู้กระทำผิดมีจำนวนมากและยากที่จะสืบ หาสาเหตุความขัดแย้งของแต่ละคนว่าได้ทำผิดมากน้อยแค่ไหนเพียงไร สงฆ์จึงรวบรัดตัดตอนไม่สืบ ย้อนถึงรายละเอียดของความผิดของแต่ละฝ่ายได้ทำไปแล้ว ดำเนินการระงับอธิกรณ์ด้วยตินวตถการกวินี โดยให้ทั้งสองฝ่ายประชุมพร้อมกันทั้งหมด แล้วสวดประกาศให้ทั้งสองฝ่ายตั้งตัวแทนแสดงอาบัติแทน ฝ่ายตน เมื่อดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว ผู้กระทำผิดทั้งสองฝ่ายก็เป็นอันพ้นผิด คือพ้นจากอาบัติตามที่ได้ ประพฤติผิดไปแล้ว (การระงับอธิกรณ์ด้วยวิธีนี้ก็เพื่อความสะดวกของสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเป็นหลัก ไม่ พยายามขุดคุ้ยความผิดที่ล่วงมาแล้ว จึงมีลักษณะคล้ายเอาหญ้ากลบสิ่งที่ไม่ดีไว้)

เรื่องราวที่จะก่อให้เกิดอธิกรณ์นั้นมี 4 คือ) วิวาทาธิกรณ์ การวิวาทกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย 2) อนุวาทาธิกรณ์ การโจทกันด้วยศีลวิบัติ เป็นต้น 3) อาปัตตาธิกรณ์ การตอ้งอาบัติ 4) กิจจาธิกรณ์ เรื่องของสงฆ์ที่จะต้องจัดทำให้เรียบร้อย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. วิวาทาธิกรณ์ คือ การวิวาทกันในเรื่องเกี่ยวกับพระธรรมวินัย ย่อมระงับด้วย 2 ประการ คือ

1) (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุข ตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินัยสัมมุขตา คือ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัยอุทธรณ ถูกวินัย) สัมมุขา วินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2) (เยภุยสิกขา) คือการระงับโดยถือเสียงข้างมากเป็นประมาณ คือกิริยาเป็นไปตามข้าง มากได้แก่ วิธีตัดสินอธิกรณ์โดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหน มีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกันกับการโหวตคะแนน เสียง, ใช้สำหรับระงับวิวาทาธิกรณ์

2. อนุวาทาธิกรณ์ คือ การโจทฟ้องกันด้วยศีลวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับศีล) อาจารย์ วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความประพฤติ) ทิฏฐิวิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับความเห็น) และอาชีวะ วิบัติ (ความเสียหายเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพ) วิธีระงับ 4 ประการ คือ

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

1) ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อ หน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่วินิจฉัย ถูกธรรม ถูกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2) ระเบียบด้วยยกให้ว่ามีสติ(สติวินัย) คือวิธีระงับอนุวาทาธิกรณ์ของสงฆ์โดยไม่ต้อง พิจารณา เพียงแต่สวดกรรมวาจาประกาศความไม่มีโทษของจำเลยไว้ซึ่งเรียกว่าให้สติวินัยแล้วยกฟ้อง โจทก์เสีย

3) ระเบียบด้วยยกให้ว่าเป็นบ้า (อมุหหวินัย) คือระเบียบที่ให้แก่ภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว, วิธี ระงับอธิกรณ์สำหรับภิกษุผู้หายจากเป็นบ้าได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่ภิกษุผู้หายเป็น บ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติ แม้จะเป็นจริงก็ เป็นอนาบัติ เมื่อเธอหาย บ้าแล้วมีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้านั้นไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวด กรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่าอมุหหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัติ นั้น หรืออาบัติเช่นนั้น ในความที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ์เป็นอันระงับด้วยอมุหหวินัย

4) ระเบียบด้วยการลงโทษ (ตัสสปายสิกา) คือชื่อวิธีการลงโทษแก่ภิกษุผู้หลงผิดอย่าง หนึ่ง ภิกษุใดชอบพูดพล่อยๆ เกล่เกล่ เมื่อสงฆ์ซักถามเกี่ยวกับความผิด ให้ลงโทษสถานนี้ คือ ประกาศตัสสปายสิกาประการชั่วคราว

3. อาปัตตาธิกรณ์ คือ การต้องอาบัติต่างๆ มีวิธีระงับ 3 ประการ คือ

1) ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อ หน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย),ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และ วินยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

2) ระเบียบด้วยถือคำสารภาพ (ปฏินญาตกรรมะ) คือวิธีตัดสินอธิกรณ์อย่างหนึ่ง คือ ฟังคำ สารภาพของจำเลยแล้วตัดสินตามนั้นไม่ต้องสอบสวนพยาน เพราะผู้ผิดสารภาพแล้ว (รับอย่างไรให้ ปรับอย่างนั้น)

3) ระเบียบด้วยให้เลิกแล้วกัน (ติณวัตถการกะ) คือวิธีระงับอธิกรณ์อย่างหนึ่งใน 7 วิธี โดย ตัดสินอธิกรณ์เหมือนกลบด้วยหญ้า, การตัดสินข้อพิพาทอย่างหนึ่ง ด้วยการประนีประนอมคู่พิพาท ไม่ ต้องสอบสวนความเดิมก็ได้

4. กิจจาธิกรณ์ คือ เรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดตั้งทำที่เป็นสังฆกรรม มีวิธีระงับ ประการ คือ ระเบียบในที่พร้อมหน้า (สัมมุขาวินัย) คือระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า, วิธีระงับต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณ์ในที่

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

พร้อมหน้าสงฆ์ (สังฆสัมมุขตา คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์), ในที่พร้อมหน้าบุคคล (บุคลสัมมุขตา คือบุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้ากัน), ในที่พร้อมหน้าวัตถุ (วัตถุสัมมุขตา คือยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย), ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย (ธัมมสัมมุขตา และวินัยสัมมุขตา คือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยอุกกรรม ถูกวินัย) สัมมุขาวินัย ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่าง

สรุปได้ว่า หลักอธิกรณ์สมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคมคณะสงฆ์อย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกับทุกปัญหา พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ จึงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมคณะสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท 4 แต่อย่างไรก็ดีในคนหมู่มากย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดีสังคมคณะสงฆ์ก็เช่นกัน เมื่อมีภิกษุสงฆ์ไม่ดีหรือมีอสังฆิยพลอมบวชปนเข้ามา ก็ต้องมี หลักเกณฑ์วิธีการที่จะกำจัดคนไม่ดีออกไปจากสังคมเพื่อรักษาคนดีให้คงไว้ และมีวิธีการที่จะปรับปรุง คนไม่ดีแต่ยังพอให้ออกาสบุคคลที่จะอยู่ร่วมในสังคมได้อีก คือให้ออกาสได้ปรับเปลี่ยนความคิด พฤติกรรม เพื่อเข้าร่วมอยู่กับสังคมอีกครั้ง พระพุทธองค์จึงแยกปัญหา แยกเครื่องมือ แยกประเภท บุคคล แต่ละเครื่องมือมีทั้งวิธีการและเป้าหมายรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีการจัดการความ ขัดแย้ง ในแนวทางการป้องกัน (Prevention) การเปลี่ยนผ่าน (Transformation) การแก้ไข (Resolution) การฟื้นฟู (Restoration) เพื่อให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างสงบ ราบรื่น และยุติได้อย่าง ลงตัว โดยความชอบธรรม บนฐานวิธีการระงับพร้อมหน้า ทั้งนี้โดยจุดมุ่งหมายหลัก เพื่อรักษาหลัก พระธรรมวินัย เพื่อให้คณะสงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือในการคุ้มครองคนดีกำจัดผู้ละเมิด และสร้างความ ประองตองในหมู่คณะสงฆ์ อันได้แก่การดำเนินกิจการของคณะสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณา ของพระภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก อธิกรณ์จึงจะจัดว่าได้รับระงับหรือยุติแล้ว (พระกฤษณพล คุณงกโร (กลั่นพยอม), 2561: 28-30)

การลงโทษ

การลงโทษผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทนิคหกรรม ได้แก่ 1) ตัซซนียกรรม คือ การตำหนิ ตักเตือน 2) นิยสกรรม คือ การถอดยศ ลดตำแหน่งภิกษุผู้ทำผิดที่มียศตำแหน่ง 3) ปัพพาชนียกรรม คือ การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารณียกรรม คือการให้ภิกษุผู้ต่ำบริภาษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม คือ การไม่คบหาสมาคม (การยกเว้น) 6) ตัสสปาปยกรรม คือ การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้ง่วงตกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด แม้เธอจะไม่รับสารภาพก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาตามหลักฐานแล้วเห็นว่ามี ความผิดจริงก็สามารถลงโทษได้ 7) ปกาสนียกรรม คือการประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม คือการคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารถนาร้ายต่อพระรัตนตรัย โดยสงฆ์ประกาศให้พระภิกษุทั้งหลายไม่ให้คบหา ไม่รับบิณฑบาต ไม่รับนิมนต์ และไม่รับไทยธรรมของคฤหัสถ์นั้น จนกว่าเขาจะรู้สึกถึงโทษตนแล้วกลับตัวประพฤติดี จึงจะประกาศหยายบาตร 9) พรหมทัณฑ์กรรม คือการลงโทษผู้ว่ายากสอนยากด้วยการไม่คบหาด้วย

การปฏิบัติเพื่อฟื้นคืน

พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติตามวัตรของผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมได้ เช่น ไม่ทำหิณกรรม ไม่ทำหิณิกษุผู้ทำกรรม (วิ.จ. (ไทย) 6/9/18-19) เป็นต้น

การระงับนิคคกรรม มีขั้นตอนดังนี้คือ เมื่อภิกษุหรือคฤหัสถ์ผู้ทำผิดสำนึกความผิดของตนและกลับความประพฤติได้ และขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ สงฆ์มีขั้นตอนและวิธีการระงับนิคคกรรม ผู้เขียนจะได้อธิบายตัวอย่างการปฏิบัติเพื่อให้พ้นผิดจากตัชชณียกรรม ดังนี้

1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรหมทัณฑ์หลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวขอให้สงฆ์ระงับตัชชณียกรรมให้ 3 หน (วิ.จ. (ไทย) 7/10/20-21)

2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ และเสนอให้สงฆ์ระงับกรรมให้เธอ

3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม

4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม

ส่วนนิคคกรรมอื่นๆ มีขั้นตอนและวิธีเหมือนกับตัชชณียกรรมนี้ แตกต่างกันเพียงระบุชื่อประเภทนิคคกรรมเท่านั้น ยกเว้นปฏิสารณียกรรมเท่านั้นที่มีขั้นตอนและวิธีแตกต่างคือภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์นี้ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย ส่วนการระงับพรหมทัณฑ์กรรมในพระวินัยปิฎกปรากฏหลักฐานเพียงว่า พระฉันนะขอให้พระอาณนทเถระระงับกรรมให้ แต่ท่านพระอาณนทเถระกล่าวว่าเมื่อท่านบรรลอรหัตผลแล้ว พรหมทัณฑ์ของท่านก็เป็นอันระงับไป (วิ.จ. (ไทย) 7/445/390) เท่านั้น เพราะความเป็นพระอรหันต์แสดงถึงการละกิเลสได้ทั้งหมดแล้ว ไม่มีการทำเสียหายหรือทำชั่วโดยธรรมชาติ ดังนั้นจึงได้รับสิทธิพิเศษ

ส่วนผลของการระงับนิคคกรรมนั้น ดังนี้ ภิกษุผู้ที่ยังสงฆ์ระงับนิคคกรรมให้แล้วย่อมได้สิทธิ์ที่จะอยู่ร่วมกับภิกษุอื่นได้ตามปกติ (ความเป็นปกติตตภิกษุ) เช่น ภิกษุที่ถูกสงฆ์ถอดหรือลดยศก็จะได้รับยศคืนดังเดิม ผู้ถูกขับไล่ออกจากหมู่คณะก็จะสามารถกลับคืนสู่หมู่คณะ ผู้ถูกประกาศความประพฤติเสียหายก็จะได้รับชื่อเสียงที่ดงามคืน เป็นต้น สิทธิ์ที่สูญเสียไปในระหว่างที่ถูกลงนิคคกรรมก็จะได้รับคืนดังเดิม เช่น ให้อุปสมบทได้ ทำการไต่สวนได้ เป็นต้น

โดยสรุป การฟื้นคืนมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์ระงับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการระงับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์ระงับกรรม ส่วนปฏิสารณียกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงระงับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์นี้ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย

บทสรุป

ภิกษุผู้โง่ต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีศีลหรือมีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติด้านการพูด คือพูดจริง พูดสุภาพ และพูดด้วยความหวังดี จำเลยหรือผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทของลักษณะนิคหกรรม เช่น ก่อการวิวาท ก่อเรื่องเอื้อฉาว ประทุษร้ายตระกูล เป็นต้น และไม่ใช่ผู้ต้องอาบัติปาราชิก หลักอภิรณสมณะ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาหรือความขัดแย้งในสังคมคณะสงฆ์อย่างประสานกลมกลืนสอดคล้องกับทุกปัญหา พระพุทธองค์ทรงมองเห็นปัญหาของการปกครองสงฆ์ จึงบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้เป็นกฎ ระเบียบ ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติ เพื่อความดีงามของสังคมคณะสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพุทธบริษัท 4

การลงโทษผู้ทำผิดจำแนกตามประเภทนิคหกรรม ได้แก่ 1) ตัชฌนียกรรม การดำหนิ ตักเตือน 2) นิยสกรรม การถอยศ ลดตำแหน่ง 3) ปัพพาทนียกรรม การขับไล่จากหมู่คณะ 4) ปฏิสารณียกรรม การให้ภิกษุผู้ต่ำบริภาษคฤหัสถ์ขอโทษคฤหัสถ์ 5) อุกเขปนียกรรม การไม่คบหาสมาคม (การยกวัตร) 6) ตัสสาปยิกรรม การลงโทษภิกษุผู้ทำความผิดแล้วแก้งฟูตกลบเกลื่อนเพื่อให้ตนพ้นผิด 7) ปกาสนียกรรม การประกาศให้พุทธบริษัททราบถึงความประพฤติของพระภิกษุที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ 8) ปัตตนิกุชชนกรรม การคว่ำบาตรคฤหัสถ์ผู้ปรารณาร้ายต่อพระ 9) พรหมทัณฑ์กรรม การลงโทษผู้ว่ายากสอนยากด้วยการไม่คบหาดูด้วย

การพ้นผิดมีลำดับขั้นตอนและวิธีการดังนี้ 1) ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงนิคหกรรมเข้าไปหาสงฆ์ ขอให้สงฆ์รับกรรมให้ 3 หน 2) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาถึงการที่ภิกษุผู้ทำผิดกลับตัวได้แล้วและมาขอให้สงฆ์รับกรรมให้ 3) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดกรรมวาจา 3 หน เสนอให้สงฆ์ในการรับกรรม 4) ภิกษุผู้ฉลาดสามารถสวดขอมติคณะสงฆ์รับกรรม ส่วนปฏิสารณียกรรมภิกษุต้องขอโทษคฤหัสถ์ก่อนแล้วสงฆ์จึงรับกรรมให้ ซึ่งการไปขอโทษคฤหัสถ์นี้ต้องมีภิกษุทูตเดินทางไปเป็นพยานด้วย

เอกสารอ้างอิง

การุณ รักษาสุข. (2558). การตัดสินใจคดีความของกระบวนการยุติธรรมไทย กับกระบวนการทางพระวินัย.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

คชาภรณ์ คำสอนทา และอดุลย์ ชันทอง. (2558). กระบวนการและขั้นตอนการระงับอธิกรณ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2, (2558)

พระภุชยณพล คุณงักโร (กลินพยอม). (2561). แนวทางการบริหารจัดการอธิกรณ์ของคณะสงฆ์ อำเภอเมืองจังหวัดอ่างทอง. สารนิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วารสารครุพัฒนาปริทรรศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 : มกราคม – มีนาคม 2568

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.